

Mitruly Árpád

CEAUŞCHWITZEK REPERTOÁRJA,
AVAGY A XX. SZÁZAD MÁSODIK FELÉN
GYÁRTOTT POLITIKAI FEGYVER, A VICC¹

Etnoaszttronómia, etnomikológia, hely- és ragadványnevek, néphit, történeti szájhagyomány. Ezek a kifejezések jellemzik a leginkább Zsigmond Győzöt. A szerzőről megjegyzendő, hogy a magyar néprajztudományon belül számos kutatási terület fűződik a nevéhez. Publikációi között olyan olvasmányokra tehetünk szert, amelyek a magyar gombaismerettel és -használattal kapcsolatos gyűjtéseket tükrözik. Tanári és tanszékvezetői munkája mellett névtani kutatásokat végez, továbbá alapos kutatási anyagot gyűjtött össze a magyar nép égitestismeretéről. 12 önálló kötete jelent meg (2 közülük két kiadást ért meg, 1 pedig franciául jelent meg), mindemellett 2003-tól részt vesz a világ egyetlen, Sepsiszentgyörgyön megjelenő mikológiai-etnomikológiai szaklapjának szerkesztésében (*Moeszia*, társfőszerkesztő: Pál-Fám Ferencsel), amely lap részben angol nyelvű. Szerteágazó témájú kutatási eredményeit mind a magyar, mind a román, de a nemzetközi szakma is számon tartja és elismeri.

Publikációi közé tartozik a *Három kismacska – kettő közülük kommunista. Erdélyi politikai viccek 1977–1997* című kötete, amely először 1997-ben látott napvilágot a budapesti Pont Kiadónál, majd 2006-ban megjelent a második kiadása a kiadó *Csintalan műzsa*-sorozatának egyik részeként. 2022-ben újonnan nyomtatásra került, ezúttal a Tinta Könyvkiadó gondozásában (Sárosi Csaba grafikáival a borítón), kiegészítve két másik időszakra vonatkozó gyűjteménnyel és tanulmánnyal, folklorisztikai kommentárokkal a pontosítás végett, továbbá egy *Utószóval* – hangsúlyozva Zsigmond Győző 1977-től kezdődő gyűjtési akcióját a romániai magyar szóbeli politikai vicceket illetően –, amely Voigt Vilmos tollából származik, és Adattárral. Mivel a könyv nagy része összegyűjtött szövegeket tartalmaz, kötete széles körű olvasóközönséget vonz magához. Összesen 362 viccet tartalmaz a diktatúráról

1 Zsigmond Győző: *Veszélyes humor*. Budapest, 2022, Tinta Könyvkiadó.

és a körülötte zajló eseményekről, 19 szerepel az *Újabb politikai viccek* repertoárjában (a '89 utáni időszakra összpontosítva), majd 13 anekdotát is felsorol, végül pedig *Diákbakik* címmel ellátva találjuk Áprily Lajos *Egy pohár bor* című versének rövid, ám témába illő értelmezését.

A kötet fűlszövegében ('97-es kiadás) elhangzik egy rendhagyó mondat: „A viccek végül is nem azért születnek, hogy utólag elemezzük őket.” Minden bizonnyal így van, viszont érdemes figyelembe venni, hogy ezen politikai viccek újraolvasása 25 év távlatából milyen mértékben tudja feleleveníteni az adott korszellem és politikai eszme társadalmi struktúráján belüli kivételését. Bizonyára, a vicc a legáltalánosabb és legelőbb népköltészeti alkotás, amely nincs olyan mértékben tanulmányozva és kutatva, mint amennyire kellene legyen. Ennek ellenére, a viccnek, mint minden folklór műfajnak, megvannak a maga alkalmazási szabályai, helyzetei és kedvező környezeti apparátusa, amit az megkövetelhet és engedélyezhet. Néha megkönnyít egy-egy helyzetet, néha a folyamatos diskurzus végső eredményeként sajátos kommunikációs kontextusának köszönhetően születik meg. (Keszeg 2000, 69–70. p.)

A folklorisztika olyan jeles vicckutatókkal rendelkezik, mint Katona Imre (aki a modern magyar folklór jelenségeinek legelső felfedezője), Voigt Vilmos néprajzkutató, szemiotikus és Zsigmond Győző néprajztudós. Elmondható, ritka azon kutatók száma, akik folklorisztikai örömforrásként élik meg a viccek felkutatását és lejegyzését. Zsigmond Győző könyve egyaránt megállja a helyét a magyar és nemzetközi folklorisztika terén.

A bemutatandó kötet a *Veszélyes humor* címet kapta, mely címadás akarva-akaratlanul is arra utal, hogy a Tisztelt Olvasó egy olyan egységes és saját korlátaihoz igazodott viccgűjteményt tart a kezében, amely egy szűkebb tematikus csoportra, a politikai viccek tárházára irányul. Zsigmond Győző munkájával egy olyan könyv született meg, ami nem csak megközelíti a politikai viccek kíméletlen, ám humoros repertoárját, hanem egy olyan szerzőtlen közkinccsé avanszált gűjteményt eredményezett, amely a 20. század második felén végigsöprő erdélyi szóbeli népköltészeti műfaj lejegyzését tudhatja maga mögött.

A politikai viccek köztudottan valamilyen személyre vagy személyekre, intézményre, politikai ideológiára, illetve hatalomra kiélezettek. Voigt megállapítja, hogy „a vicc(készlet) erősen nemzetközi, és sokszor

hihetetlenul gyorsan reagál az emberi élet jelentős eseményeire”. (Voigt 1998, 322. p.) Jelen esetben Nicolae CeauŐescu, a Román Kommunista Párt vezetőjének rendszerén vesznek tréfásan elégtételt a kötetben sszegyjtott viccek. Zsigmond Győző a politikai vicccgyjtemny előszavában és az azt követő betekintben (ld. *Első díj: hsz v*) közli a gyűjtéssel járó körülményeket. Megtudhatjuk, hogy kockázatosnak vélte az 1965–1989-es *aranykorszak* (Epoca de Aur) idején született politikai viccek terjesztőinek adatait közzétenni. A publikáláshoz a vártnál sokkal rgsebb t vezetett, nehezen és késleltetve kzltk tehát, de nagy érdeklődés övezte a megjelenést, st francia nyelven is megjelent egy francia állami kutatói sztndj keretén belül, Aix-en-Provence-ben. Itt (is) természetesen folyamatosan gyjttte a politikai vicceket, szaktrsaival való találkozók, konferenciák, szeminariumok alkalmával.

A szóban forgó kötet adatkzlii többnyire férfiak, rtelmisgik, m vannak közöttük nk, kis- és nagyvárosi munkások, viszont fiatalokat nem említ, ill. nem hangsúlyoz. Minden bizonnyal a diktatúra által generált felelem és passzivitás a fiatalabb generációkra intenzívebb hatást gyakorolt. Akármilyen furcsán hangzik is, adott volt a CeauŐescu-féle kommunizmus, ami okot adott arra, hogy ezek a politikai viccek megszulessenek. A kötetben szereplő viccek burkolt szemantikai apparátussal rendelkeznek: CeauŐescu és felesége a tipikus antihősök, az *aranykorszak*, az akkori gazdasági és társadalmi nyomor, a benne l társadalmi rendszer pedig a torz szociális megkülönböztetés elszenvedője.

Érdemes a kötetben szereplő mintegy 400 szövegről általánosan tudni, hogy számos vicctpust kpviselenek, többféle attitűd jelenik meg bennk, és általában párbeszédes formájú rövid prózai elbeszélő alkotások. A vicc mint műfaj nem ismer tabukat, nincsenek határok, melyek megllitank. Ilyen a Zsigmond Győző által sszegyjtott és feljegyzett politikai viccek tárháza is, nem tisztelnek senkit és semmit. A gyűjteményben felsorakoztatott viccek helytállnak az illető korban, a közösségben, az eseményekre, helyzetekre, a politikai rendszerekre (mint a kommunista diktatúrák) azonnal reagálnak. Ezekből a viccekbl később vicc-ciklusok születnek, amelyek rsebb és kegyetlenebb vicchullmokban csapnak le egy-egy adott személy kultuszára, illetve esemény lefolyására. A CeauŐescu-féle „fnykorszak” hanyatlása tn

a politikai viccek meglepő módon megszűntek hasonló intenzitással s oly nagy számban terjedni. Az emberek nem érezték azt a mozgatórugót, ami ez idáig életben tartotta az örömforrásként és passzív tiltakozásként elkönnyvelhető megnyilatkozási formát. Persze mindig születnek és születni is fognak politikai viccek, viszont más és más fogja azokat generálni. Bizonyára a 2001-es terrortámadás is szült számtalan poént és humoros megnyilatkozást, annak ellenére, hogy mennyire tragikus és lesújtó momentumról beszélünk (ld. *A szeptember 11-i tragédiához és következményeihez fűződő magyar politikai viccek / Romániában és Magyarországon* – Zsigmond 2022, 33., 177. p.).

A '89 utáni időszak „lecsillapította” a viccek további terjedését, illetve megszületését. A diktatúra, Ceaușescu személyi kultusza, és a kommunista-kapitalista magaviselet ugyan megpecsételte a megélhetési gondal küszködő romániai állampolgárok felfogását és világpolitikai nézetét, ám a kivülállást és passzív elfelejtést meg nem szüntető és folyamatosan emlékezet-visszaugrást generáló politikai vicctár oly módon képes visszautalni ezen eseményekre és szereplőire, ahogy a mindennapi társas beszélgetések közben fellépő élcelődések és szurkálódások végbemennek két fél között. Magyarán, ott szűrnek meg, ahol a legjobban fáj, de közben mégis felnevetünk. Egy ide illő példa:

- Hogy mondják, ha a gyermek lop?
- Mánia.
- Ha a felnőtt lop?
- Kleptománia.
- S ha egy egész ország lop?
- Románia. (Zsigmond 2022, 108. p.)

Sajnálatos, hogy továbbra is Romániával, illetve helyesebben a romániai viszonyokkal asszociálják a lopást, a mélyszegénységet, az éhséget stb. Több vicc hangsúlyozza mindezt a gyűjteményben (ld. *Szocialista ipar* – Zsigmond 2022, 195. p.):

- N. C. felajánlotta, hogy ő megoldja az észtkérdést. Megbízásából Fazekas János szólt az észtekhez:
- Ide figyeljeteK, észtek! Mától kezdve románok lesztek, nem észtek! (Zsigmond 2022. 103. p.)

Term茅szetesen, a viccbeli jellemz茅sek 茅s a nemzeti, bizonyos etnikumokra vonatkozó tulajdonságok sarkított 茅s beskatulyz szájízzel közlik azt, amit közölni szeretn茅nek, 茅s olykor a viccekbl kirajzolódó nemzeti narck茅p minden, csak nem hízelgő, esetenként nacionalista, sablonos, messzemenő sztereotip megállapításokra alkalmas. (Katona 1978, 185. p.) Ez a sztereotip hl krbevonja a viccben szereplő személyeket, kigúnyolja, lealacsonyítja, aztán félreteszi őket, majd pár oldal után újra előveszi őket, 茅s egy másik nézőpontból, más egyedi eszközökkel 茅s nyelvi játékokkal ötvözve gúnyolja ki azt, akit ki lehet(ett) gúnyolni. Ez az ábrázolásmód többnyire túlzó (a csattanó kedv茅ert), 茅s kiélezett, m „tkrzlik a közhangulat alakulását”. (Katona 1978. 175. p.). A politikai viccek időszakosak 茅s időszakosan megválogatják a maguk hallgatóit 茅s olvasóit. Egy olyan személynek, aki nem lte meg a CeauŐescu-féle kommunizmust, nem teljesen egyértelmű egy-egy vicc mondanivalója. Zsigmond Győző ezt gyesen kikerüli, 茅s zárójeles magyarázattal lve feltnteti azok számára a jelentést, akik nincsenek tisztában azzal, hogy például az *IMASA* egy sepsiszentgyörgyi gpgyr, az *NSZK* a Német Szövetségi Köztársaság, a *Securitate* pedig a Mihai Pacepa tábornok által vezetett román kommunista titkosszolgálatot takarta. Továbbá, az összegyűjtött viccek tökéletesen tkrzlik a mai napig fennálló román, magyar, székely hagyomnyvilgot:

Rómán gyermek beszélget a magyar gyermekkel:

- Ti megnneplitek január 24-t?
- Nem.
- Ht augusztus 23-t?
- Nem.
- S december elsejét sem nneplitek meg?
- Nem.
- Akkor ti sohasem esztek disznóhúst? (Zsigmond 2022, 103. p.)

Itt jól látszik, hogy bevett román 茅s magyar szokásnak számított disznóhúst enni ünnepkor, pont mint az amerikaiaknál pulykát enni hlaadskor. Több motívum 茅s jellemvonás társítható a kommunizmusban felnőtt vagy az azt átvészelő személyekhez. Megfigyelhető szeríntem, hogy nyomokban mg mai napig megtalálható az idősebb korosz-

tály hajviseletében (nők) az egységes Elena-effektus, a lazán „felpumpált” haj enyhe kifésüléssel. Ugyanígy az öltözetnél: többnyire elegáns szoknyából és kabátból álló kombináció, természetesen egyszínű, egy lógó fehér nyaklánccal díszítve. Ugyanez megfigyelhető a Ceaușescu-féle kosztüm-nyakkendő párosítás esetében. Hangsúlyos a magyar nyelv megbélyegzettségére való utalás, valamint a székely furfangal való erőteljes reagálás, rálicitálás a román nacionalizmusra. Elképesztő, hogy mennyi minden fér bele egy viccbe, és hogy egy történelmi szituációnak mennyire van egyszerre vicctípus alakító jellege és nemzetiségek esetében védekező mechanizmust kialakító hatása.

Zsigmond Győző kötetében aktualizálja az elmúlt évtizedekben kialakított képet a diktatúráról és kommunizmusról, hangsúlyozva a 20. század második felének eseményeivel kapcsolatos egyéni és kollektív tapasztalatokat. (Keszeg 2000, 72. p.) Olyan témákat érint, mint a mélyszegénység, a kommunista hatalomátvétel, a kollektivizálás, a néphagyományok, az iskoláztatás stb. A politikai viccek (és amúgy a viccek) kutatása periférikus témát jelent, főleg akkor, ha ilyen távoli eseményről van szó. Ezek a viccek akkoriban, de elmondható, hogy mostanában is képesek kimozgatni az olvasót a reménytelennek látszó közegből, egyfajta helyzetmegkönnyítő hatással rendelkező profán szurkálódások, amelyek kiválóan szórakoztatnak, ám tökéletes példák ideológiai torzításra irányuló kísérletezésekre is (amelyet természetesen a cenzúra és a *Securitate* megtiltott). És hogy mi lehet az oka annak, hogy még ennyi idő elteltével is a kommunista politikai vicceket kutatják? Az, hogy ezek a viccek magyarázatot követelnek. Egy korszakba szorított frusztráció és félelem kinyilatkozásaként használt görbetükrök, amelyek képesek megvonni a hatalomtól a tekintélyt. Végezetül – nem csak a kötet tanulmányozása végett – teljes meggyőződéssel állíthatom, hogy a szóban forgó kötet nélkülözhetetlen munka mindazon kutatók számára, akik a folklorisztika eltökélt tanulmányozói, és természetesen azon Olvasók számára is, akik éppenséggel derülni vagy visszaemlékezni szeretnének a szövegekben tükröződő korszellem lelepleződéseire. Köszönet ezúton a szerzőnek és köszönet a kiadónak mindezért.

IRODALOM

KATONA Imre

1978 A nevetés szociológiája. In Istvánovics Márton – Kriza Ildikó (szerk.): *A komikum és a humor megjelenésének formái a folklórban*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 168–185. p.

KESZEG Vilmos

2000 Zsigmond Győző: *Három kismacska: kettő közülük kommunista. Erdélyi politikai viccek 1977–1997*. Philologia Fennő-Ugrica (Freiburg) 5–6., 69–76. p.

VOIGT Vilmos

1998 Tréfás és humoros rövid prózai műfajok. In uő. szerk.: *A magyar folklór*. Budapest, Osiris Kiadó, 318–333. p. (Első kiadás 1979)

ZSIGMOND Győző

1997 *Három kismacska: kettő közülük kommunista. Erdélyi politikai viccek 1977–1997*. Budapest, Pont Kiadó.

2022 *Veszélyes humor*. Budapest, Tinta Könyvkiadó.

Egy alternatív emlékmű makettje, 2021